

Wiad. entomol.	24 (4): 235-241	Poznań 2005
----------------	-----------------	-------------

Uwagi o krajowych strąkowcach (*Coleoptera: Bruchidae*)

Remarks on Polish seed-beetles (*Coleoptera: Bruchidae*)

RAFAŁ RUTA¹, SZYMON KONWERSKI², DANIEL KUBISZ³

¹Instytut Zoologiczny U.Wr., Zakład Bioróżnorodności i Taksonomii Ewolucyjnej,
ul. Przybyszewskiego 63/77, 51-148 Wrocław; e-mail: scirtes@biol.uni.wroc.pl

²Katedra Zoologii Akademii Rolniczej, ul. Doktora Judyma 20, 71-466 Szczecin;
e-mail: s.konwerski@biot.ar.szczecin.pl

³Muzeum Przyrodnicze ISEZ PAN, ul. Św. Sebastiana 9, 31-049 Kraków,
e-mail: kubisz@muzeum.pan.krakow.pl

ABSTRACT: The paper presents the new data on the occurrence and distribution of *Bruchidius* cf. *varius*, *Bruchidius martinezi*, *Bruchus brachialis* and *Bruchus occidentalis* in Poland.

KEY WORDS: *Coleoptera*, *Bruchidae*, *Bruchidius* spp., *Bruchidius martinezi* (ALLARD), *Bruchus brachialis* FAHR., *Bruchus occidentalis* LUK. et T.-M., Poland, distribution, expansive species.

Strąkowce Polski, dzięki opracowaniom BOROWCA (1980, 1988), są stosunkowo dobrze poznane. Najnowsze publikacje przynoszą jednak interesujące zmiany taksonomiczne, odnaleziono ponadto nowe stanowiska kilku gatunków, wskazujące na możliwość ich ekspansji w ostatnich latach. W niniejszej pracy przedstawiamy komentarz dotyczący występowania w Polsce gatunków z grupy „*varius*” rodzaju *Bruchidius* SCHILSKY oraz podsumowujemy dane na temat rozszedlenia dwóch gatunków z rodzaju *Bruchus* L.

W tekście użyto następujących skrótów nazwisk zbieraczy: DK – Daniel KUBISZ; JP – Jerzy PAWŁOWSKI; MM – Mieczysław MAZUR; MW – Marek WANAT; RR – Rafał RUTA; SK – Szymon KONWERSKI.

Dziękujemy Panu Prof. dr. hab. Lechowi BOROWCOWI za pomoc merytoryczną oraz osobom wymienionym w tekście za udostępnienie niepublikowanych danych z kolekcji.

Bruchidius varius (OLIVIER, 1795) i gatunki pokrewne

B. varius wykazywany był z dawnej Galicji (ŁOMNICKI 1913) na podstawie stanowiska leżącego na Podolu, poza obecnymi granicami Polski. W „Katalogu fauny Polski” (BURAKOWSKI i in. 1990) nie został zaliczony do krajowej fauny, jednak jego występowanie w południowo-wschodniej Polsce zostało uznane za prawdopodobne przez BOROWCA (1988).

W 1994 roku BOROWIEC odnalazł we Wrocławiu chrząszcza, którego oznaczył jako *B. martinezi* (ALLARD, 1868), gatunek blisko spokrewniony z *B. varius* i opublikował tę informację jako o nowym dla krajowej fauny gatunku (BOROWIEC 1994).

W roku 2001 K.-W. ANTON zwrócił uwagę, że w Europie Środkowej występuje gatunek z rodzaju *Bruchidius* bliski *B. varius*, jednak o nieustalonym statusie taksonomicznym i to do niego należą okazy wykazywane z tej części Europy jako *B. martinezi*. Ze wschodu dociera on do Węgier i Słowacji, a skrajne stanowiska posiada na Morawach i w południowej Polsce. „Prawdziwy” *B. martinezi* zasiedla południowo-zachodnią część Podobszaru Śródziemnomorskiego, od północnej Afryki po południową Francję. *B. martinezi* jest bardzo podobny do gatunku występującego w Środkowej Europie – oba posiadają całkowicie żółte czułki, przeważnie jasnoszare odnóża i plamki z brunatnych włosków na pokrywach. Gatunek środkowoeuropejski jest jednak wyraźnie smuklejszy, ma słabiej piłkowane czułki samców, smuklejsze pygidium, różnice występują również w budowie paramer (ANTON 2001). Przy bliższych badaniach okazów z grupy „*varius*” z Europy Południowej i Środkowej okazało się, że wyróżnić można kilka fenonów, które prawdopodobnie zasługują na status dobrych gatunków, wobec czego oznaczenie okazów z grupy „*varius*”, nie jest w tej chwili możliwe. Ustalenie ich statusu taksonomicznego przyniesie rewizja tej grupy przygotowywana przez K.-W. ANTONA (ANTON, inf. ustna).

Ostatnio udało się odnaleźć drugie stanowisko problematycznego gatunku:

– Beskid Wschodni: Beskid Niski, Zyndranowa vic. (EV57), 22–29 V 1995 – 4 exx., leg. SK.

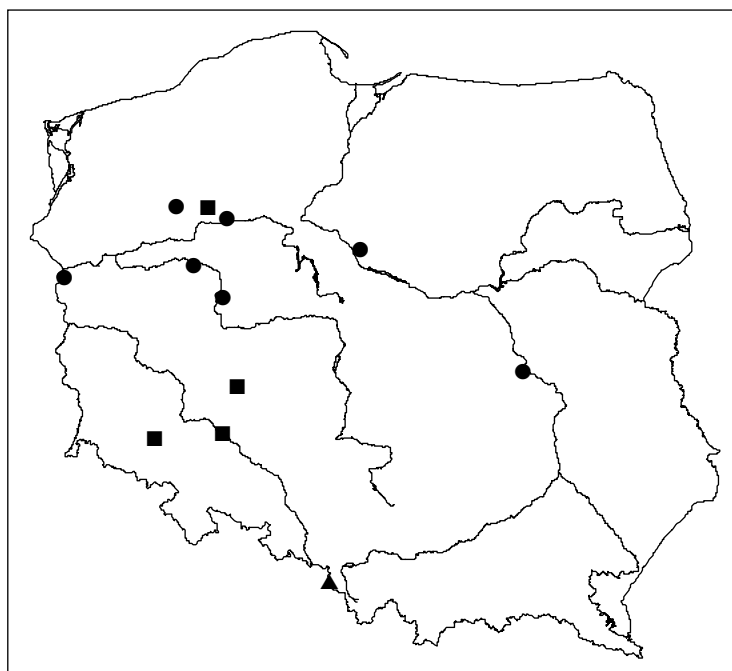
B. martinezi powinien zostać skreślony z listy krajowych strąkowców.

Bruchus brachialis FAHRAEUS, 1839

Jeszcze kilkanaście lat temu znany był jedynie ze starych doniesień z Cieszyna w Beskidzie Zachodnim (WANKA 1927; KOLBE 1928); następnie po 70-letniej przerwie został odnaleziony w okolicach Wrocławia (BOROWIEC 1994, 2000) i w Pile (RUTA 2001), a następnie na Pojezierzu Pomorskim

(GUTOWSKI, RUTA 2004). Wydaje się, że w ostatnich latach nastąpiła gwałtowna ekspansja tego gatunku w Polsce. Szczególnie licznie występuje w środowiskach ruderalnych, ugorach porastających wyką i w podobnych biotopach. Rośliną żywicielską jest *Vicia villosa* ROTH, a w mniejszym stopniu również *V. cracca* L., *V. pannonica* CR. i *V. sativa* L. (BOROWIEC 1988). Na „Czerwonej liście” chrząszczy Polski (PAWŁOWSKI i in. 2002) został uwzględniony w kategorii DD (dane niepełne). Gdyby obserwacje jego ekspansywności potwierdzały się w najbliższej przyszłości, celowe będzie – jak zasugerowano poprzednio (GUTOWSKI, RUTA 2004) – wykreślenie go z tej listy. Poniżej podsumowujemy dane dotyczące występowania *B. brachialis* w Polsce, wykorzystując zarówno dane z publikacji, jak i niepublikowane (Ryc. 1). Część stanowisk została już zasygnalizowana (GUTOWSKI, RUTA 2004), w tym miejscu podajemy dodatkowo szczegółowe dane odnośnie okoliczności połowu.

– Nizina Wielkopolsko-Kujawska: Owczary ad Górzycy (VU71), 5 VI 2004 – 6 exx., ugor porośnięty *Vicia villosa*, leg. RR; Obrzycko (XU03), 9–11 VI 2002 – 10 exx., zarośla z *Vicia villosa* przy moście na Warcie,

Ryc. 1. Stanowiska *Bruchus brachialis* w Polsce. ▲ – historyczne stanowisko w okolicach Cieszyna; ■ – stanowiska z lat 90. XX wieku; ● – stanowiska po roku 2000.

Fig. 1. Localities of *Bruchus brachialis* in Poland. ▲ – historic locality in the environs of Cieszyn; ■ – localities from 1990-ies; ● – localities after 2000.

leg. RR; Poznań, os. Tysiąclecia (XU30), 24 V 2001 – 68 exx., tereny ruderalne porośnięte obficie wyką *Vicia villosa*, leg. RR; Byszewice ad Miasteczko Krajeńskie (XU38), 18 V 2002 – 1 ex., „Dziewcza Górka”, zarosła kserotermiczne na skarpie Pradoliny Noteci, leg. RR; Bobrowniki ad Włocławek (CD65), 14 V 2001 – 1 ex., kserotermiczne skarpy nad Wisłą, leg. MM.

– Nizina Mazowiecka: Puszcza Kozińska, Ryczywół vic. (EC22), 18 IV–27 V 2004 – 1 ex., pułapka ekranowa, leg. J. GUTOWSKI.

– Sudety Zachodnie: Wąwóz Myśluborski (WS75), 21 V 1995 – 2 exx., leg. MW.

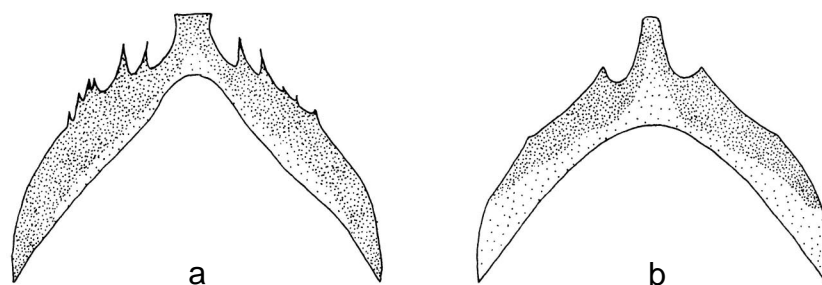
Gatunek nowy dla Sudetów Zachodnich i Niziny Mazowieckiej. Znany również z następujących stanowisk: Tuczno (WU89) na Pojezierzu Pomorskim, Piła (XU19) i rez. „Wzgórze Joanny” ad Milicz (XT51) na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej oraz Wrocław (XS46) na Dolnym Śląsku (BOROWIEC 1994, 2000; RUTA 2001; GUTOWSKI, RUTA 2004).

Bruchus occidentalis LUKJANOVITCH et TER-MINASSIAN, 1957

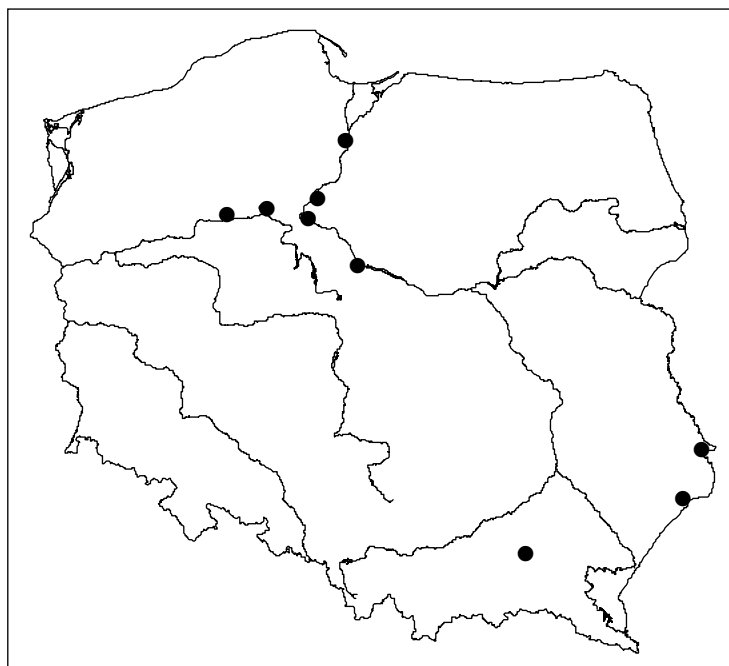
[= *Bruchus sibiricus occidentalis* LUKJANOVITCH et TER-MINASSIAN, 1957]

Gatunek niedawno wykazany z Polski (BOROWIEC 1994) jako podgatunek *Bruchus sibiricus* GERMAR, 1824, a kilka lat później podniesiony do rangi gatunku przez ANTONA (2001). Zasiedla obszar od środkowej Azji (Kazachstan) po Hiszpanię, Włochy, Katalonię i Korsykę. Ze względu na podobieństwo do *Bruchus luteicornis* ILLIGER, 1794 – należy zwrócić szczególną uwagę podczas oznaczania gatunków z tej grupy. Cechą diagnostyczną jest kształt przedplecza, który jest dość zmienny, jednak nigdy przedplecze nie jest tak wyraźnie poprzecznie prostokątne jak u *Bruchus luteicornis*. Ubarwienie chrząszczy jest bardzo zróżnicowane, czasem z wyraźnym udziałem żółtych włosków na pokrywach i przedpleczu. Środkowe golenie samców mają barwę od czysto żółtej do prawie całkowicie ciemnej. Samice natomiast prawie zawsze mają środkowe golenie przynajmniej w nasadowej połowie czarnobrązowe, podczas gdy środkowe golenie samic *B. luteicornis* prawie zawsze są żółte. Pomocną cechą może być morfologia segmentów genitalnych samców (Ryc. 2). Jako rośliny żywicielskie *B. occidentalis* podawano wyki: *Vicia tenuifolia* ROTH. i *Vicia pannonica* (BOROWIEC 1988; STREJČEK 1990).

Jedynie znane do tej pory stanowisko zlokalizowane było w południowo-wschodniej części Polski, na stanowisku kserotermicznym w okolicach Gródka (GB03) koło Hrubieszowa (BOROWIEC 1994), gdzie łapany jest regularnie (BOROWIEC, KONWERSKI, dane niepubl.). W ostatnich latach, w czasie badań faunistycznych udało się odnaleźć nowe populacje tego gatunku:

Ryc. 2. Segmenty genitalne samców: a – *Bruchus occidentalis*, b – *B. luteicornis*.
Fig. 2. Male genital segments of: a – *Bruchus occidentalis*, b – *B. luteicornis*.

Ryc. 3. Stanowiska *Bruchus occidentalis* w Polsce.
Fig. 3. Localities of *Bruchus occidentalis* in Poland.

– Pojezierze Pomorskie: Gniew (CE56), 8 VI 1996 – 10 exx., skarpy pod zamkiem, leg. JP; rez. „Zbocza Płutowskie” (CE20), 24 V 1995 – 4 exx., murawy kserotermiczne, leg. DK.

- Nizina Wielkopolsko-Kujawska: 3 km W ad Ślesin (XU79), 16 V 1990 – 8 exx., murawy kserotermiczne, w czerpak, leg. JP, 21 V 1995 – 1 ex., leg. DK, 4 V 2004 – 3 exx., leg. RR, 4 V 2004 – 9 exx., resztki dąbrów na skarpach przy linii kolejowej, w czerpak, leg. RR; Byszewice ad Miasteczko Krajeńskie (XU38), 4 V 2002 – 2 exx., 18 V 2002 – 10 exx., 31 V 2002 – 13 exx., 10 VI 2004 – 4 exx., 30 VI 2004 – 2 exx., „Dziewcza Górka”, czerpakowane w różnych środowiskach (światlista dąbrowa, kserotermiczne okrajki i zarośla), leg. RR; Rzęczkowo (CD18) ad Toruń, 26 V 1995 – 1 ex., leg. DK; Włocławek (CD63), 13 V 2001 – 2 exx., okolice rezerwatu „Kulin”, murawy i zarośla kserotermiczne, leg. MM.
- Roztocze: Machnów (FA88) ad Lubycza Królewska, 6 VI 1997 – 1 ex., leg. MW.
- Beskid Wschodni: Jaworze Dolne (EA23) ad Pilzno, 23 V 1995 – 4 exx., leg. MW.

Rozmieszczenie stanowisk *B. occidentalis* w Polsce (Ryc. 3) sugeruje odrębność populacji zachodniej i południowo-wschodniej. Prawdopodobnie populacja południowo-wschodnia migrowała szlakiem podolskim, zaś północna szlakiem brandenbursko-pomorskim z Europy Zachodniej. Gatunek nowy dla wymienionych krain.

SUMMARY

Data on the occurrence of three species of seed-beetles in Poland is presented. The record of *Bruchidius martinezi* from Wrocław refers in fact to a species of unclear taxonomic status, close to *Bruchidius varius*. Hence, *Bruchidius martinezi* should be excluded from the list of Polish fauna. *Bruchidius* cf. *varius* is recorded from the Beskid Wschodni Mts. *Bruchus brachialis* has spread its range in recent years. At first it was known from a single finding in Cieszyn (Silesia), where it was collected in the first half of the 20th century. In 1993 the species was found in Wrocław. It has been recorded on about a dozen of localities in various regions of Poland since 1994. First records from Western Sudety Mts. and Mazovian Lowland are presented.

Bruchus occidentalis has recently been found on several localities in northern Poland. It is reported as new from Pomeranian Lakeland, Wielkopolska-Kujawy Lowland, Roztocze and Eastern Beskid Mts. It seems, that populations in northern Poland have migrated by the Brandenburgian route. In the paper some diagnostic features are commented and genital sternites of both species are illustrated to allow distinguishing of the species from allied *Bruchus luteicornis*.

PIŚMIENNICTWO

- ANTON K. -W. 2001: Bemerkungen zur Faunistik und Taxonomie mitteleuropäischer Samenkäfer (*Coleoptera: Bruchidae*). Fol. ent. Hung., **62**: 43-49.
- BOROWIEC L. 1980: Chrząszcze – *Coleoptera*, Strąkowce – *Bruchidae*. Klucze oznacz. Owad. Pol., Warszawa–Wrocław, XIX, **93**: 1-51.

- BOROWIEC L. 1988: *Bruchidae* strąkowce (*Insecta: Coleoptera*). Fauna Polski, Warszawa, **11**: 1-226.
- BOROWIEC L. 1994: Strąkowce (*Coleoptera, Bruchidae*) nowe i rzadkie dla fauny Polski. Wiad. entomol., **13** (4): 257-258.
- BOROWIEC L. 2000: Nowe stanowiska kilku chrząszczy z rodzin *Bruchidae* i *Chrysomelidae* (*Coleoptera: Chrysomeloidea*) w Polsce. Wiad. entomol., **18** (4): 251-252.
- BURAKOWSKI B., MROCKOWSKI M., STEFAŃSKA J. 1990: Chrząszcze *Coleoptera – Cerambycidae* i *Bruchidae*. Kat. Fauny Pol., Warszawa, XXIII, **15**: 1-312.
- GUTOWSKI J., RUTA R. 2004: Waloryzacja przyrodnicza gminy Tuczno (Pojezierze Zachodniopomorskie) w oparciu o wyniki wstępnych badań nad chrząszczami (*Insecta: Coleoptera*). Nowy Pam. Fizjogr., **3** (1-2): 27-60.
- KOLBE W. 1928: Beiträge zur schlesischen Käferfauna. Z. ent., Breslau, **16** (2): 1-10.
- PAWŁOWSKI J., KUBISZ D., MAZUR M. 2002: *Coleoptera* Chrząszcze. [W:] GŁOWACIŃSKI Z. (red.): Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków: 88-110.
- RUTA R. 2001: Nowe stanowiska *Gnorimus variabilis* (LINNAEUS, 1758) i *Bruchus brachialis* FAHRAEUS, 1839 (*Coleoptera: Cetoniidae, Bruchidae*) w Polsce. Wiad. entomol., **20** (1-2): 91.
- STREJČEK J. 1990: Brouci čeledi *Bruchidae, Urodonidae* a *Anthribidae*. Academia, Praha. 87 ss.
- WANKA Th. v. 1927: IV. Beitrag zur Coleopterenfauna von Schlesien. Wien. ent. Ztg., Wien, **44**: 1-32.

RECENZJE – REVIEWS

BROCKHAUS T., FISCHER U. (Hrsg.) 2005: Die Libellenfauna Sachsens. Natur & Text, Rangsdorf. 426 ss. ISBN 3-9810058-0-5 i 987-3-98100-580-6. Cena: 49,90 €.

Jednym ze skutków prężnej działalności Gesellschaft deutschsprachiger Odonalogen, jest powstanie w Niemczech kilkusetosobowej rzeszy badaczy ważek. Przy niewielkiej liczbie możliwych do objęcia etatów naukowych, są to formalnie „amatorzy”: nauczyciele, urzędnicy, pracownicy biur analiz ekologicznych. Jednak wielu ma profesjonalny warsztat badawczy. To ogromnie podnosi poziom badań regionalnych, co owocuje ukazywaniem się tak cennych dzieł, jak „Libellen in Bayern” (KUHN, BURBACH [red.] 1998: Ulmer, Stuttgart. 333 ss.) czy „Die Libellen Baden-Württembergs” (STERNBERG, BUCHWALD [red.] 1999, 2000: Ulmer, Stuttgart. 468 i 712 ss.) – nie tylko moim zdaniem najlepszej europejskiej pozycji tego rodzaju. Obecnie ukazała się kolejna godna uwagi praca: monografia ważek Saksonii, efekt końcowy programu badawczego „Entomofauna Saxonica”.

Jest to klasyczna monografia regionalna, której twórcy skupili się na historycznych i współczesnych danych faunistycznych o 68 gatunkach wykazanych z Saksonii (z których współcześnie stwierdzono 64), ich biologii i wymaganiach środowiskowych, zagrożeniach i ochronie. Te treści zawiera najobszerniejszy rozdział „Artkapitel” (str. 52–303). W dal-

szych rozdziałach analizuje się: fauny 26 regionów geograficznych wchodzących w skład Saksonii (304–376), historyczne zmiany w faunie landu (377–280), jej zagrożenia i ochronę (381–390) oraz funkcjonowanie programu „Natura 2000” (391–398). Te rozdziały szczegółowe są poprzedzone wstępem (10–13) i obszerną częścią ogólną (14–51). Natomiast na końcu książki umieszczono spis piśmiennictwa, słowniczek terminów fachowych oraz indeks nazw ważek.

Zarówno merytorycznie, jak i technicznie, omawiana książka budzi uznanie. Jej układ jest logiczny i przejrzysty. Książka jest starannie wydana i, co ważne dla obcokrajowca, jej lektura nie wymaga idiomatycznej znajomości języka niemieckiego. Poszczególne rozdziały napisano ze znanstwem, choć można znaleźć pewną liczbę niewielkich usterek, zwłaszcza przy przedstawieniu występowania danego gatunku w krajach sąsiadujących z Niemcami od wschodu. Niestety kolejny raz okazuje się, że specjaliści ze „wschodu” muszą znać literaturę zachodnioeuropejską, ale specjaliści z „zachodu” mogą bez wstydu się obejść bez pełnej znajomości twórczości tych pierwszych. Na szczęście w tym konkretnym przypadku nie rzutuje to na meritum, mające charakter wybitnie regionalny.

Omówienia gatunków są dwuczęściowe. Zasadniczy tekst to analiza rozmieszczenia historycznego i współczesnego, ocena liczebności, zagrożeń i ochrony. Ilustrują je: zdjęcie gatunku i niekiedy siedliska, wykresy (rozmieszczenie: pionowe, siedliskowe i regionalne; pojaw imagines) i mapa z położeniem stanowisk. Obok nich zamieszczono wyodrębnione graficznie, jednostronnicowe omówienie: cech rozpoznawczych, występowania w całym areale i w Saksonii, biologii i wymagań siedliskowych, zagrożeń i ochrony. W tekstach o regionach omówiono ich specyfikę, podano listy gatunków z liczbą stwierdzeń – ogólną i w różnych siedliskach, zestawiono piśmiennictwo. Interesująca jest analiza wpływu ocieplenia klimatu na faunę Saksonii, zmieniającego jej skład zoogeograficzny i status części gatunków.

Rozdziały „ochroniarskie” zawierają ocenę zagrożeń środowisk i gatunków, dane o czynionych działaniach ochronnych, nową propozycję krajowej „Czerwonej listy”. Na koniec przedstawiono występowanie i monitoring 7 gatunków z „Natura 2000”: *Sympecma paedisca* (BRAU.), *Coenagrion ornatum* (SÉL.), *Ophiogomphus cecilia* (FOURCR.), *Gomphus flavipes* (CHARP.), *Leucorrhinia albifrons* (BURM.), *L. caudalis* (CHARP.) i *L. pectoralis* (CHARP.).

Omawianą monografię należy ocenić jako bardzo wartościową naukowo, spełniającą standardy wyznaczone przez wspomniane wcześniej pozycje, choć nieco mniej szczegółową. Przy tym jest ona nader użyteczna – jako obszerna synteza nowych i historycznych danych o dużym obszarze leżącym w sercu Europy, a więc cenne źródło danych porównawczych dla badaczy faun innych regionów kontynentu. Do szczególnie zainteresowanych powinni się zaliczyć odonatology polscy.

Dane o szeregu gatunków to ważne uzupełnienie do materiałów zbieranych w Polsce zachodniej, zwłaszcza w przypadku stenotopowych gatunków torfowisk i wód bieżących, jak też w pewnym stopniu ważek jeziornych. Z zoogeograficznego punktu widzenia interesujące są też informacje o gatunkach syberyjskich i śródziemnomorskich. Pierwsze rozszerzają swe zasięgi, drugie cechuje często spadek liczebności i rozerwanie ciągłości zasięgu na terenie naszego kraju. By uzyskać pełen obraz sytuacji obu grup, niezbędne są pełniejsze dane ze wschodu Niemiec. Mamy oto dane z Saksonii, przydałyby się jeszcze pełniejsze informacje z terenu Brandenburgii – liczymy na kolegów z Berlina i okolic! Jednak już po danych saksońskich widać, że liczba stwierdzeń ważek „południowych”, choć wzrasta, we wschodnich Niemczech nie jest aż tak duża, jak można by oczekiwać w związku z osławionym ociepleniem klimatu. Jest to interesujący przyczynek do rozważania dróg migracji, być może decyduje o tym bariera wysokich gór otaczających Saksonię od południa.

Paweł BUCZYŃSKI, Zakł. Zool. UMCS, Lublin